

Inleiding

Opeens stond hij voor me. Een keurige jongeman. Jasje-dasje. ‘Ik ben Lodewijk Asscher en ik wil er wel wat over zeggen.’ Het was in de kofiekamer van het stadhuis van Amsterdam, oktober 2003. Een uitbouw achter de raadszaal waar een debat aan de gang was. Als verslaggever van KRO’s *Netwerk* was ik er voor een reportage over de Amsterdamse aanpak van Marokkaanse jeugdbendes.

Ik had al verschillende raadsleden geïnterviewd die over het onderwerp gingen. Kort ervoor had ik bij AT5 als politiek verslaggever gewerkt, dus ik kende de meeste raadsleden nog wel. Maar hem niet, hij was nieuw. En hij had echt niets met dit onderwerp te maken. Hij was gewoon een beginnend raadslid van de Partij van de Arbeid. Maar hij wilde er dus wel iets over zeggen.

Overbluft door zijn bravoure en onbeschaamde ambitie gunde ik hem de eer van een kort interview. Het materiaal heb ik nooit gebruikt, maar ik vond deze jonge, vriendelijke en zo beschaafd ogende politicus te sympathiek overkomen om hem botweg af te wijzen.

Dat was mijn kennismaking met Lodewijk Asscher.

Eenzame hoogte

Er gingen jaren voorbij waarin ik hem niet zag en sprak. Ja, op televisie en in de krant zag ik hem en ik las over zijn snelle carrière in de politiek. Van raadslid werd hij fractievoorzitter van de grootste partij van de raad. Hij won de gemeenteraadsverkiezingen van 2006 als lijsttrekker met een klinkende zege. Werd wethouder Financiën en later On-

derwijs en timmerde verder aan de weg. De ambitieuze jongeman bleek over kennis, bravoure en lef te beschikken. Op de eerste dagen van zijn wethouderschap weerstond hij de druk van de ervaren minister van Financiën Gerrit Zalm om de Amsterdamse aandelen van Schiphol naar de beurs te brengen. Hij wilde de Wallen schoonvegen in zijn strijd tegen criminaliteit en vrouwenhandel. Slechte scholen werden onder zijn beleid betere scholen, terwijl hij er als wethouder officieel helemaal niet over ging. Het wonderkind in de politiek Asscher wist de harten van Amsterdammers te raken.

Burgemeester Job Cohen waagde in 2010 de sprong naar de landelijke politiek. Terwijl iedereen vol verbazing of verwachting toekeek hoe dat zou aflopen, greep Lodewijk zijn kans: hij claimde het waarnemend burgemeesterschap. Een ongekende stap voor een partijpoliticus. Maar de brutale move lukte. Wie kon deze briljante politicus stoppen? In de Amsterdamse politiek stond hij op eenzame hoogte.

Teleurstellend

Nadat de missie van Job Cohen mislukt was en Samsom de nieuwe PvdA-leider was geworden, keerde de rust in de Partij van de Arbeid niet terug. Integendeel. Velen binnen en buiten de partij wezen naar dat ambitieuze talent in Amsterdam dat weleens de redder van de sociaaldemocratie zou kunnen zijn.

De volgende wending in Asschers loopbaan was het vicepremier-schap dat hij aangeboden kreeg van Diederik Samsom. Een gouden greep van de nieuwe partijleider, vond men. Een slimme manier om zijn concurrent voor het leiderschap in te palmen en tegelijk een politiek talent naar de landelijke politiek te halen.

‘Ik ben Lodewijk Asscher en ik ga u teleurstellen,’ zei hij bij zijn entree in de Haagse politiek. Een heel andere introductie dan indertijd in de gemeenteraad. De bravoure was eraf. Of was die verpakt in een nederigheid die hem eigenlijk niet paste? Maar gek genoeg kreeg hij gelijk: als minister en vicepremier stelde hij waarschijnlijk veel partijgenoten en waarnemers teleur. Een wat fletse, vaak moe ogende minister. Behoedzaam formulerend met een uitstraling die ouwelijk overkwam. Zijn ministerschap mislukte niet, maar het verliep moeizamer

dan gedacht. Lodewijk Asscher bleek niet de gedroomde potentiële leider die velen in hem gezien hadden.

Voor het programma *Altijd wat* maakte ik in 2013 een interview met hem. Het format was een gesprek met iemand ver buiten Den Haag of Hilversum, op een locatie die met hem of haar te maken had. We kozen voor Amsterdam-Slotervaart, het Calvijn College. Een school waar hij regelmatig een les verzorgde. Daar lag zijn passie: goed onderwijs voor leerlingen die weinig kansen hadden om hogerop te komen. Hij was nog steeds vriendelijk en welbespraakt, een plezierige politicus om mee te spreken, maar een onuitwisbare indruk maakte hij niet op me.

Faliekante mislukking

Tot verbazing van velen kondigde Lodewijk Asscher drie jaar later – op dezelfde locatie, het Calvijn College – de strijd aan met Diederik Samsom, degene die hem de kans geboden had vicepremier te worden. En hoe! In een keiharde campagne liet de tot dan toe vriendelijke, zachtaardige politicus een andere kant van zichzelf zien: een keiharde. De term broedermoord klonk vanaf dat moment binnen en buiten de partij. Een fractievoorzitter in de Tweede Kamer vertelde me in 2020 nog dat hij erdoor geschokt was. Als in zijn partij iemand hem zo zou aanvallen als Asscher gedaan had bij Samsom, zou hij zich daar niet langer veilig voelen.

Asscher won de interne verkiezingen, maar zijn lijsttrekkerschap werd in eerste instantie bepaald geen succes. Na een korte periode van inkeer en nadenken stond daar opeens een andere Lodewijk Asscher, met opgestroopte mouwen. Hij had weer bravoure, dreigde het kabinet dat al demissionair was te verlaten als hij zijn zin niet kreeg met de verhoging van de lerarensalarissen. Hij had weer iets van dat brutale en onbevengene van het jonge raadslid dat ik jaren eerder had ontmoet. Het kon toch ook niet zo zijn dat het politieke talent opeens een mislukking was geworden? Wat was er met hem gebeurd en hoe zou hij zich gaan herpakken? Kon hij de partij die 29 zetels had verloren en was verschrompeld tot een marginale fractie in de oppositie weer tot leven wekken en relevant maken? Als hij een echt politiek talent was, kon hij zelfs zo'n nederlaag te boven komen. Of was het zondagskind

tegen zo'n tegenslag niet opgewassen? Was het gedaan met de sociaal-democratie, een beweging die de eigen arbeidersachterban (zo die nog bestond) van zich vervreemd had, en kon zelfs een ambitieus politiek talent daar niets meer aan veranderen? Of toch wel?

Tocht door de woestijn

Ik mocht langskomen, in het Lloyd Hotel in Amsterdam-Oost, een plek waar hij al jaren zijn gesprekspartners ontvangt, tot minister-president Mark Rutte toe. Of ik hem mocht volgen in zijn tocht naar de weg omhoog, vroeg ik. Zelf had hij het al 'een tocht door de woestijn' genoemd, niet toevallig de gang van het volk Israël van Egypte naar het Beloofde Land. We graptten erover dat die tocht zo lang duurde – veertig jaar – en dat de leider, Mozes, na jaren van zwoegen uiteindelijk het Beloofde Land niet in mocht. Hij kon er wel om lachen, erfgenaam van een bekend Joods geslacht van diamantairs.

Maar een boek over hem? Peinzend keek Lodewijk Asscher me aan. Daar voelde hij niets voor, het ging om de inhoud, om de partij – hij was als persoon niet belangrijk. Na een stilte van een paar seconden voegde hij eraan toe: 'Maar als je het doet, wil ik er wel aan meewerken.'

Zo ontstond een project dat ongewis was, zowel voor hem als voor mij als auteur. Wat als hij de partij niet in beweging zou kunnen krijgen? Als er geen zetel in de peilingen bij zou komen en hij mismoedig zou verpieteren in de Tweede Kamer? Wat als hij er midden in het proces naar de verkiezingen van 2021 de brui aan zou geven? Wat als...

Therapiegesprekken

We spraken elkaar regelmatig. In het genoemde hotel, een keer bij hem thuis vanwege een ziek zoontje, in zijn werkkamer in Den Haag en tijdens een lange rit op de achterbank van de auto, op weg naar een bijeenkomst in Zuid-Limburg. In coronatijd via de telefoon en een keer op ruim anderhalve meter afstand in het partijkantoor van de PvdA in Amsterdam-Oost. Prettige, vaak openhartige gesprekken. 'Therapiegesprekken,' grapte hij een keer na afloop.

Na anderhalf jaar vertelde hij me dat hij met een eigen boek zou komen. Mijn verbijsterde reactie maakte geen indruk op hem. Hij wist zeker dat hij het me verteld had tijdens het eerste gesprek in het Lloyd. Na afloop bij de deur drukte hij me de hand en zei met een brede grijns: ‘Anders schrijf je toch een boek over Jesse Klaver?’

Dat advies heb ik niet opgevolgd. Ik ging gewoon door en ook hij bleef zich ondanks zijn eigen agenda openstellen voor gesprekken. Een deel van de inhoud van onze gesprekken vond ik terug in zijn boek *Opstaan in het Lloyd Hotel*, maar veel ook niet. Ik sprak ook met mensen om hem heen, binnen en buiten de partij, bezocht congressen, verkiezingsbijeenkomsten en volgde hem bij werkbezoeken. Steeds vroeg ik me af: wat drijft hem in de politiek? Hoe bedrijft hij het ambacht als politicus? Wat is zijn strategie en welke tactiek volgt hij? Wat is de inhoud van zijn boodschap en weet hij daarmee de partij te raken? Wat is de invloed van de leden en hoe betreft hij ze erbij? En hoe denkt hij de kiezer te bereiken, die uiteindelijk over zijn lot gaat beslissen?

Gaandeweg kwam daar nog dat thema bij dat op veel ongeloof en scepsis stuitte bij waarnemers: de linkse samenwerking. Hoe staat hij daarin? En ten slotte: hoe gaat hij om met wat in de politiek altijd omschreven wordt als de grootste valkuil voor politici, in de woorden van de Britse premier Harold Macmillan: ‘*Events, dear boy, events.*’

De uitdager

Het resultaat van die zoektocht is dit boek. Geen biografie van Lodewijk Asscher – dat kan ook niet op zijn zesenvestigste – maar een portret van een politicus die opgehemeld werd, diep gevallen is en langzaam maar zeker weer is opgekrabbeld. Als aanvoerder van een beweging waar het laatste woord nog niet over gezegd is.

De opbouw van het verhaal is chronologisch, met hoofdstukken tussendoor waarin ik terugkijk op zijn jeugd, zijn politieke ontwikkeling als raadslid en wethouder, zijn vicepremierschap in het kabinet-Rutte II en zijn strijd om het leiderschap.

We weten inmiddels hoe het afgelopen is. Vlak voor het ter perse gaan van dit boek trok Lodewijk Asscher zich terug als lijsttrekker voor

de verkiezingen van 17 maart 2021 vanwege zijn rol in de toeslagen-affaire. Een drama, zowel persoonlijk als voor de Partij voor de Arbeid. Het grapje – 3,5 jaar eerder gemaakt – dat na de lange tocht door de woestijn het volk maar niet de leider het beloofde land in mocht, bleek werkelijkheid te zijn geworden.

Daarmee werd dit boek een onbedoeld verslag van hoe een ambitieus politicus probeert op te krabbelen, met alles rekening houdt, maar toch ten val komt door iets wat hij niet voorzag.

Dit boek is niet geautoriseerd door Asscher zelf. De inhoud komt volledig voor rekening van de auteur. En het begint op het dieptepunt, die voor Lodewijk Asscher gitzwarte verkiezingsavond in maart 2017. Bij zijn nederlaag.

De verliezer

Stuk zat-ie, helemaal stuk. Drie kwartier nam hij voor zichzelf, in een zijzaaltje op het terrein van de Westergasfabriek in Amsterdam. Turend naar het scherm van zijn smartphone. Hij kon het niet geloven: negen zetels. Erger dan hij ooit had gedacht. Campagnemedewerker Simon den Haak was de enige die even langskwam. Hij kreeg wat steekwoorden mee voor een speech, de onvermijdelijke toespraak die ook een verliezer moet houden voor zijn mensen.

De partijgenoten stonden even verderop in een zaal van de Westergasfabriek in Amsterdam. Voormalig industrieel erfgoed: ooit verzorgden arbeiders hier de energievoorziening voor de stad in een groot complex vol degelijke bakstenen gebouwen, nu was het omgebouwd tot een aantal hippe cafés en trendy restaurants. De geschiedenis van de sociaaldemocratie in een notendop: van arbeider tot consument. In poptempel Paradiso – normaal de plek voor de uitslagenavond van de PvdA – was geen plek die avond. Een slecht voorteken.

Op die 15de maart – verkiezingsdag – had Lodewijk Asscher al geen goed voor gevoel gehad. Hij had niet het idee dat de mensen boos op de Partij van de Arbeid waren, maar zij riep geen enkele emotie op, men was onverschillig. De dag ervoor, op weg naar het slotdebat van de NOS, was hij door somberheid overvallen. Het voelde allemaal slecht. Had het nog wel zin om daarheen te gaan? Alleen door het besef dat hij met Geert Wilders en Emile Roemer in debat mocht had hij de moed gehad om door te zetten. Zijn grootste opponent en zijn grootste concurrent! En het was hem niet slecht afgegaan. De kritieken waren goed.

Er bleef hoop dat het misschien toch beter zou aflopen dan was voorspeld. Twaalf of dertien zetels misschien.

Dat was ook de gedachte van zijn trouwe assistente Julia Wouters. Ze hadden samen de verkiezingsdag doorgebracht in het Lloyd Hotel, aan de IJhaven in Amsterdam. Een vaste plek om samen even het Haagse politieke circuit te ontvluchten. Beiden hielden zielsveel van Amsterdam – ze waren naar Den Haag gegaan om de partij te dienen en het land, maar van harte was het nooit geweest. De stroperigheid van de bureaucratie wende niet, in Amsterdam hadden ze aan een half woord genoeg om de ambtenaren aan het werk te zetten.

Ze wisten dat de verkiezingen slecht zouden verlopen. Lodewijk had Julia eerder al gevraagd of zij hem wilde blijven volgen. De route was ambitieus geweest, maar het Torentje zat er niet meer in, hadden ze de laatste maanden beseft. Dan maar aan de slag als politiek adviseur voor de fractie van de Tweede Kamer, was nu het plan. ‘Als Thelma en Louise springen we samen over het ravijn,’ had Julia gezegd. Maar net als in de film was dat scenario onrealistisch: met zoveel zetelverlies moest er flink gehakt worden in het personeelsbestand van de Partij van de Arbeid. Een baan voor Julia zat er niet meer in, hoe belangrijk ze ook voor Lodewijk Asscher was. Het ravijn was te breed en te diep voor hun toekomstdroom.

Terwijl hij in een hotelkamer even een hazenslaapje ging doen, kreeg Julia een app van Maurice de Hond: er zat beweging in het stemgedrag van de kiezers richting de Partij van de Arbeid. Zou het dan toch meevallen?

Verbijsterd

Op de avond van de verkiezingsuitslag werd het laatste restje hoop snel de bodem ingeslagen. Vlak voordat de NOS de exitpolls bekend zou maken kwam een van de leden van het campagne team met enige aarzeling de schmink binnen. Asscher zag hem uit zijn ooghoeken aankomen. Of hij de voorlopige uitslagen wilde horen. Vooruit dan maar. Negen zetels voor de PvdA.

Natuurlijk wist hij dat hij zou verliezen, maar dit was erger dan alle scenario's die hij in zijn hoofd had. Moest hij nog wel doorgaan? Maar

hij stond die gedachte niet lang toe. Het voelde als zijn taak om de boel weer op poten te zetten. Als zijn aanwezigheid desondanks negatief uitpakte, zou hij vertrekken. Zo simpel was het dan ook wel weer.

Het was voor het eerst dat Lodewijk Asscher bij een belangrijke beslissing in zijn leven niet de tijd nam mensen te raadplegen. Normaal sprak hij uitvoerig met zijn vrouw en andere vertrouwelingen die hem konden helpen bij zijn afweging. Dit was het eenzaamste moment in zijn politieke leven tot nu toe. Zoals hij het later zou zeggen: 'Je bent de leider die zegt: het wordt zwaar, maar we gaan door. Of je neemt je verantwoordelijkheid op dat moment en je vertrekt.' Een tussenweg was er niet, besefte hij. De drie kwartier duurden lang, maar voor hem lang genoeg om zich weer bijeen te rapen.

In de Westergasfabriek wachtte de zaal op de komst van hun verliezende lijsttrekker. Het was stampvol, ondanks de slechte peilingen. Ze moesten nog even wachten: Asscher wilde al zijn trouwe medewerkers om zich heen hebben op het podium, maar Julia was nergens te vinden. Ze zat buiten op het terras aan een gin-tonic en weigerde te komen. Helemaal kapot, ze trok het niet meer, de nederlaag was te heftig.

Met honderd kilo lood in zijn schoenen liep hij het podium op. Wouter Bos was er, Hans Spekman stond achter hem. Diederik Samsom zat thuis. Hij had een uitnodiging van Mark Rutte om op de VVD-uitslagenavond te komen afgeslagen, maar naar zijn eigen PvdA wilde hij ook niet. Het op een na eenzaamste moment van die avond was aangebroken. Iedereen keek naar Asscher. Winnen doe je misschien samen, verliezen doe je alleen. Hij besefte dat deze nederlaag historisch was en nog lang in de boeken zou blijven staan. Geen opwekkende gedachte voor een volle zaal zwijgende partijgenoten.

Hij pakte zijn speech erbij. De woorden deden hun werk. 'Dit is een bittere avond voor de Partij van de Arbeid,' zei hij. Zijn stem was nog wat onvast, maar gaandeweg won die aan kracht. Hij feliciteerde de andere partijen, bijna alle partijen, want zo slecht als de PvdA had niet een het gedaan. Simon den Haak, die de tekst had geschreven, had er een mooie vondst in verwerkt om de bittere pil wat te vergulden: 'Een sociale economie en een fatsoenlijke samenleving, ze blijven mijn kompas én mijn anker. Onze idealen worden bovendien door miljoe-

nen Nederlanders gedeeld, ook al hebben ze misschien dit keer op een andere partij gestemd.’

Dat hadden ze zeker. Maar zoals dat hoort in een goede toespraak dient zelfs de erkenning van een nederlaag optimistisch te eindigen. ‘De komende dagen en weken gaan we het gesprek aan met onze kiezers en onze leden. We zullen onze wonden likken, elkaar steunen en vast ook weer lachen.’

Deerniswekkend

Veel vrolijkheid was er nog niet, de eerste dagen na het verlies. De Partij van de Arbeid was de zevende partij in de Tweede Kamer geworden, net iets groter dan de Partij voor de Dieren en 50PLUS (beide 5 zetels). Ondanks een fors verlies van 8 zetels bleef de VVD met 33 zetels veruit de grootste fractie, de PVV volgde met 20 zetels, en daarna D66 en het CDA (beide 19 zetels). Van de linkse partijen had de SP een zetel verloren en was GroenLinks onder leiding van de jonge, charismatische Jesse Klaver een ‘beweging’ geworden van 14 zetels. Vijf meer dan de sociaaldemocraten.

Sinds jaar en dag zaten de leden van de PvdA-fractie in een deel van het Tweede Kamercomplex dat Koloniën heet, naar het oude ministerie dat er tot 1959 gehuisvest was. Vier verdiepingen met lange hoge gangen en ruime kamers. Maar van de grandeur van het gebouw was weinig meer over na een renovatie die blijkbaar niet veel mocht kosten. Er lag vaalgroen tapijt op de grond, inmiddels versleten door alle crisissen die in de gangen van de PvdA hadden plaatsgevonden.

De fractie bezette een aantal verdiepingen. De geslagen leider kwam er zo opgewekt mogelijk binnen, enkele dagen na de nederlaag. Niet van plan zijn mensen een nog rotter gevoel te geven dan ze al hadden. Overal stonden verhuisdozen, sommige werkkamers waren al leeg. Het leek alsof er een natuurramp had plaatsgevonden, zou Lodewijk Asscher later zeggen. ‘Het was deerniswekkend. Je kon de nederlaag zo in het gezicht kijken.’

De ironie was dat hij zelf voor het eerst Kamerlid was geworden. Een uitdaging, voor hem was het een begin van iets nieuws, een ander vak, terwijl partijgenoten verderop in de gang gedwongen waren hun

werk af te breken. Behalve de Kamerleden moesten ook nog eens bijna vijftig medewerkers vertrekken. De partijleider probeerde hun tot steun te zijn en zocht tegelijkertijd nieuwe energie om zijn taak op te pakken. De adrenaline gierde door zijn vermoeide lijf, de campagne en alles daarna zat nog in zijn systeem. Hij stortte zich op zijn nieuwe taak: de kleine fractie organiseren. Allerlei plannen bedacht hij, terwijl de verhuisdozen van zijn ex-collega's nog op de gang stonden. Hij nam geen rust. Een fout, zo erkende hij later.

Thermoskan

Asscher deed wat hij in zulke gevallen altijd doet: met vertrouwelingen spreken. Advies inwinnen, vragen om hem een spiegel voor te houden, nieuwe inzichten verwerven waarmee hij verder kon.

Met een zwaar gemoed ging hij naar de oudste nog levende partijleider, Wim Kok, die de Partij van de Arbeid de grootste partij van Nederland had gemaakt. Een bezoek aan hem voelde elke keer als een examen, zou Asscher na Koks overlijden, anderhalf jaar later, zeggen. Kok was de reus op wiens schouders al zijn opvolgers konden staan. Hoe zou hij reageren nu hij de vaas die hij in handen had kapot had laten vallen?

Wim Kok woonde nog steeds in het bescheiden wijkje met wat grotere huizen aan de rand van probleebuurt Slotervaart. Er leken nog meer rimpels bij gekomen te zijn op het voorhoofd van de voormalige premier. Hij was onrustig en getormenteerd. Ze liepen naar zijn werk-kamer in het tuinhuisje achter het huis aan het water. De oud-premier schonk koffie uit een thermoskan. 'Wat heb ik toch fout gedaan, dat het zo met de partij zou aflopen?' verzuchtte Kok. Geen verwijt aan hém, zijn opvolger, of iets onaardigs over de partij, constateerde Asscher. Kok rekende het vooral zichzelf aan dat er zoveel was misgegaan.

Hij sprak over de parse kabinetten en over de samenwerking met de vvd, wat deels een verklaring was voor de verwijdering tussen de PvdA en haar electoraat. De vanzelfsprekendheid om op de partij te stemmen was verdwenen. Al sprekend zocht hij naar de puzzelstukjes om de nederlaag te verklaren. Bij het weggaan was hij over één ding heel stellig:

Lodewijk moest nu niet weglopen. De partij had hem nodig.

Niet de minsten en zeker niet degenen van wie je het verwachten zou probeerden Asscher op te beuren toen hij hen benaderde: Mark Rutte, Alexander Pechtold en Sybrand Buma ontvingen hem allervriendelijkst. Binnen de Haagse kaasstolp bleek de onderlinge solidariteit toch groter te zijn dan vaak wordt gesuggereerd. Alle drie hadden zij ooit in hetzelfde schuitje gezeten: een vernietigende nederlaag of vrijwel afgeschreven in de opiniepeilingen. Sommigen hadden nog dichter bij de bodem gezeten dan hun sociaaldemocratische kompaan.

Ze gaven hem waardevolle adviezen.

Premier Mark Rutte was na een harde interne verkiezingsstrijd met Rita Verdonk in 2006 weliswaar de winnaar geworden, maar het gezag moest hij nog verdienen. Pas nadat hij IJzeren Rita – die bij de Tweede Kamerverkiezingen in dat jaar meer voorkeursstemmen kreeg dan hijzelf – voor de keuze had gesteld om in te binden of te vertrekken, kwam het goed met hem. Ze vertrok. Maar op het dieptepunt van de peilingen in die tijd stonden de liberalen ook op niet meer dan negen zetels.

Ruttes lot hing aan een zijden draadje. Hij had van alles geprobeerd om de goede toon te vinden. Zo introduceerde hij Groen Rechts: een liberaal milieubeleid. Maar de vvd wilde maar niet van kleur verschieten. Het werd een faliekante mislukking. Daarna gooide hij het op een radicale omarming van de vrijheid van meningsuiting: een ‘Vrijdenkersruimte’ in het gebouw van de Tweede Kamer moest daarvan het symbool worden. Toen een schrandere journalist vroeg of op die plek ook de Holocaust ontkend mocht worden, antwoordde Rutte dat dat mocht. Het was voor de vader van Lodewijk Asscher reden geweest om te bedanken voor het lidmaatschap van de vvd.

Daarna werd weinig meer over de Vrijdenkersruimte vernomen.

Het belangrijkste advies van Rutte aan Asscher was om een eigen stem en daarmee een eigen stijl te vinden als politicus. En om verder gewoon rustig te blijven zoeken naar de juiste koers en te investeren in mensen om hem heen. Rutte had hem zelf het telefoonnummer gegeven van Ben Verwaayen, zijn eigen adviseur en steun en toeverlaat. Elke zomer kwam de vvd-top bijeen in het vakantiehuis van deze voormalige topman van Alcatel-Lucent om de liberale koers voor het

komend seizoen te bepalen. Verwaayen had Asscher geadviseerd ook de organisatie van de partij aan te pakken, om te zorgen dat die weer stabiel werd. Dat hij een rechtse liberaal was deed er voor Asscher niet toe, hij was een onafhankelijk denker die veel wist over leiderschap. Later zouden ze elkaar regelmatig spreken over de moraal van het bedrijfsleven, een onderwerp waar Lodewijk kritisch op was.

Haagse apenrots

Dat Asscher met Alexander Pechtold ging praten was niet vanzelfsprekend: zij waren geen vrienden geworden op het Binnenhof. Als gedoogder van het vorige kabinet wilde Pechtold bij hervormingen nog wel eens verder gaan dan de vicepremier. Het leidde tot een moeizame relatie. Als ze iets hadden uit te praten gebruikten ze het onderkoelde ‘Laten we even een glaasje water drinken’. Met Buma dronk Pechtold whisky. Dat was een andere relatie.

Na de verkiezingen zag Pechtold een deemoedige Lodewijk Asscher langskomen, die voor het eerst als gelijke een gesprek met hem aanging. Dat maakte hem ‘maximaal open’, herinnert Pechtold zich. Partijstrategisch onverstandig wellicht, maar op de Haagse apenrots had elke politiek leider strijd moeten voeren voor de beste plek, en daarin herkenden de politici elkaar. Hij met Lousewies van der Laan, Rutte met Verdonk, Asscher met Samsom.

Pechtold vertelde Asscher dat D66 ooit op nul zetels in de peilingen stond. Het einde van de partij naderde. Toch hield hij moed. In het debat probeerde hij op te vallen met sterke interrupties. Als dat lukt en je hebt een statement gemaakt dat doel treft, maakt het niet uit of je bijna nul of veertig zetels hebt, hield hij Asscher voor. En hij had nog een gouden tip: er is maar één weg uit de malaise en dat is het ambacht leren van Kamerlid. Want het is een vak, met een instrumentarium dat je moet leren beheersen om op het juiste moment de procedures te kunnen toepassen. Kijk naar Wilders, die beheerst de tools als geen ander, omdat hij vrijwel zijn hele werkzame leven in het parlement heeft doorgebracht.

Pechtold wist waarover hij het had. Als minister van Binnenlandse Zaken (zonder portefeuille) in het tweede kabinet-Balkenende was

‘kereltje Pechtold’ een brekebeen geweest. Verkeerde uitspraken, verkeerde toon, domme uitglidders. Na de val van het kabinet kwam hij in de Kamer. Zonder enige ervaring moest hij met drie leden in de oppositie het vak in de vingers zien te krijgen. Dat was inmiddels aardig gelukt.

Pechtold had nog een belangrijk advies. In de pikorde van de Tweede Kamer was na het woordvoederschap voor Koninkrijksrelaties dat voor Cultuur het laagste. Het ging immers maar om kleine bedragen die daar te verdienen waren. Maar juist met een tiental miljoenen euro’s kon hij zich populair maken bij de achterban. Cultuur was geen eerste levensbehoefte maar wel een teken van beschaving. Als fractievoorzitter kon je op dat terrein van grote betekenis zijn, juist als kleine partij.

Dit advies volgde Asscher onmiddellijk op. Hij werd lid van de vaste commissie voor cultuur. Inderdaad zou hij in die hoedanigheid een opmerkelijke ijver aan de dag leggen om extra geld binnen te halen.

Hoge verwachtingen

Sybrand Buma was in 2012 afgestraft door de kiezer omdat zijn CDA het had gewaagd met de PVV een verbond aan te gaan. Van de in 2010 behaalde 21 zetels (een verlies van 20) hield die partij er nog maar 13 over. De machtspartij van weleer was verschrompeld tot een politieke splinter.

Maar Buma ontdekte iets, vertelt hij telefonisch vanuit de dienstauto op de Afsluitdijk op weg naar Leeuwarden, waar hij in 2019 burgemeester werd. In de hoofden van de kiezers bleef het CDA de grote partij die het ooit was geweest. Een partij met een gedegen traditie, die decennialang de lakens in Den Haag had uitgedeeld. Zijn partij kreeg nog overal de schuld van, dat kreeg je na jarenlange regeringsverantwoordelijkheid. De PvdA stond dit ook te wachten, en dat was vervelend.

Aan de andere kant zit er waarde in zo’n partijnaam, meent Buma. Je kunt altijd op aandacht rekenen met betrekking tot de inhoud van je verhaal. De verwachtingen zijn nog steeds hoog. Niemand telt jouw zetels op het moment dat je een goed verhaal hebt. Dat is iets om te koesteren en je van bewust te zijn, kreeg Lodewijk van zijn toenmalige collega te horen.

Het was bovendien zaak om te beseffen dat de PvdA even niet op het hoofdveld speelde maar op het trainingsveld. Ga niet op anderen hakken als je partij even uit de gratie is, adviseerde hij. En denk ook niet: de kiezer heeft het niet begrepen. Maar bedenk hoe je weer een factor van betekenis kunt worden. Ga jouw ideologie dus op orde brengen. Als je niet meer aantrekkelijk bent voor de macht moet je duidelijk maken waar je voor staat. En ga zo veel mogelijk het land in en Den Haag uit.

Het waren voor Asscher bemoedigende gesprekken.

Ook met partijgenoten sprak Asscher, zoals met Dick Benschop, oud-staatssecretaris voor Europese Zaken en op dat moment directeur van Shell. Hij was ooit medewerker geweest van Joop den Uyl en later Wim Kok, en een ervaren campagneleider. Ze spraken in zijn werkkamer op het Binnenhof over wat hem te doen stond. Het was voor de PvdA niet alleen een electorale crisis maar ook een inhoudelijke, was de analyse van Benschop. Asscher moest op zoek gaan naar de rol van de sociaaldemocratie op dat moment. Pas daarna moest hij gaan nadenken over de manier waarop hij politiek moest bedrijven. Een voordeel was dat hij nu een enorme vrijheid had. Het ging zo slecht, hij had niets meer te verliezen. Hij moest dus gewoon initiatieven nemen en als het niet lukte, jammer dan, gewoon weer wat anders proberen.

Zijn politiek assistente Julia Wouters had zich herpakt na de schok van de enorme nederlaag en week niet meer van zijn zijde. Ze was dan wel niet in dienst getreden bij de fractie, maar zolang de formatie duurde en Lodewijk demissionair minister was, bleef zij hem bestoken met adviezen. Het aantal staatszaken werd kleiner, dus had ze tijd om zich met de vernieuwing van partij en fractie te bemoeien. Hij kon daarbij wel wat hulp gebruiken.

Aan opstappen had Lodewijk Asscher geen moment gedacht. Hij had fouten gemaakt, wist hij. Minder gepresteerd dan gehoopt en zeker niet de meerwaarde gebracht die hij had gehoopt. Maar Asscher had ook niet het gevoel dat als hij zich terug zou trekken het allemaal beter zou gaan. Integendeel. Hij vond dat hij de partij niet mocht verlaten. Hij moest er iets van maken.

Die verantwoordelijkheid drukte zwaar op hem.

Anderhalve week na de verkiezingen bezocht hij zijn ouders in hun

vakantiehuis in Bergen, het fraaie villadorp vlak bij de kust. Even kwam hij tot stilstand. Toen pas zag hij dat hij op zijn armen uitslag had. De stress en pijn zochten een uitweg uit zijn lichaam. Fysiek en mentaal was hij door een grens gegaan. Hij besepte dat hij even kalm aan moest doen.

Nederlaag doorslikken

Die rust werd hem echter nauwelijks gegund. De formatie was begonnen. Bijna geen enkele coalitie had een meerderheid. Nog nooit was de samenstelling van de Tweede Kamer zo gefragmenteerd. VVD, CDA en D66 haalden net de 76 zetels niet. Een vierde partij was nodig. PVV en SP (die de VVD uitsloot als partner) stonden aan de kant. Op de vierkante kilometer van het Binnenhof werd driftig gerekend en gespeculeerd. De Partij van de Arbeid zou weleens nodig kunnen zijn om het land regeerbaar te houden.

Hoewel Lodewijk Asscher nog helemaal niet wist hoe hij zijn gehavende partij weer op stoom zou moeten brengen, was hij van één ding overtuigd: dat kon hij niet doen als partner in een nieuw kabinet. De informateurs die aantraden kregen steevast de boodschap: de PvdA doet niet mee. Na de afstraffing van de kiezer waren volgens hem andere partijen aan de beurt om hun verantwoordelijkheid te nemen. De sociaaldemocraten hadden dat de afgelopen vijf jaar gedaan en dat was door de kiezers niet gewaardeerd. Nu was het tijd om de wonden te likken en aan herstel te werken. In de oppositie.

Daar was niet iedere partijgenoot het mee eens. Journalisten die burgemeesters en 'voormalige kopstukken' belden vonden een handjevol PvdA'ers die erop aandrongen wél te gaan regeren. Zoals oud-minister Willem Vermeend, altijd in voor een stevige quote: 'Er is maar één oplossing voor de PvdA: in een kabinet gaan zitten. Maar Asscher lijkt dat niet te beseffen,' zei hij in het AD. Vermeend beriep zich op zijn jarenlange ervaring als bewindspersoon en Kamerlid en constateerde droog dat de PvdA als zevende partij nooit meer de aandacht van media en kiezer zou krijgen als zij niet in het kabinet ging zitten. 'Asscher kan in die omvang nooit uitgroeien tot oppositieleider. Nooit.'

Daar dacht Asscher zelf heel anders over. Hij had de balans opge maakt. Nu hij doorging als politiek leider moest hij twee dingen doen: de nederlaag accepteren tot in zijn vezels. Doorslikken, niet bagatelliseren, geen smoesjes verzinnen. De enige kans om weer geloofwaardig te worden was te laten zien wat je werkelijk vond. ‘Een zure verliezer verliest nog een keer,’ vertelde hij later. ‘Een trotse verliezer, daarvan denk je: daar wil ik nog weleens over nadenken, om op te gaan stemmen.’

Een andere constatering was dat hij geen haast had. Tegen iedereen die het wilde horen zei hij dat het een project van de lange adem zou worden. Acht tot tien jaar zou het gaan duren. De band met de kiezer zou weer opgebouwd moeten worden. Het zou een lange tocht door de woestijn worden.

Maar achter de schermen zette hij wel een spurt in, op weg naar de opbouw van een vernieuwde Partij van de Arbeid.

Zonder taboes

Maandagavond 20 maart, vijf dagen na de verkiezingen. Een druile-rige avond op een grijze dag in misschien wel de saaiste wijk van Amsterdam: Buitenveldert. De dienstauto van demissionair minister Lodewijk Asscher draaide een parkeerterrein op. Onder een hoge flat waar de vliegtuigen laag overheen scheren op weg naar Schiphol lag zijn bestemming: het kantoor van Van de Bunt consultants, een organisatieadviesbureau. Daar werkte een vertrouweling van hem, Ila Kasem, een drieënvijftigjarige Nederlander van Marokkaanse afkomst.

Kasem studeerde bedrijfskunde aan de Erasmus Universiteit en krom op tot directievoorzitter van het kantoor. Als gewaardeerd organisatieadviseur en strateeg, voormalig voorzitter van Amnesty International, én als lid van de Partij van de Arbeid verleende hij op persoonlijke titel hand-en-spandiensten. Hij was in 2014 voorzitter van de kandidatencommissie voor de gemeenteraadsfractie van de PvdA in de hoofdstad. Uit dat politieke circuit kenden ze elkaar.

Een paar dagen daarvoor had Asscher Kasem gebeld, nog aangeslagen door het verlies. Hij had diens hulp nodig, om zijn strategie te bepalen en om de organisatie van de PvdA op de schop te nemen.

Met minder zetels, en dus minder geld en minder mensen, moest de partij beter gaan functioneren. Ze maakten een afspraak voor die maandag.

De twee mannen schudden handen en doken een vergaderzaaltje in. Kasems assistent Niels Buller schoof op eigen verzoek aan. Een vlotte jongen van drieëndertig, nieuwsgierig, snelle denker, handig met laptop en teksten. Als tienjarige, in de tijd van Wim Kok, deelde hij in het chique Amsterdam-Oud-Zuid folders uit, maar daar hield zijn betrokkenheid bij de PvdA mee op. Niels zag dat dit een belangrijk moment in de politieke geschiedenis was en wilde erbij zijn. De beide organisatieadviseurs waren op dat moment een strohalm voor de partijleider-in-shock die wist dat hij iets doen moest.

Allereerst wilde Asscher de structuur en cultuur van de PvdA aanpakken. Die moesten op de schop. Hij maakte gebruik van het machtsvacuüm dat was ontstaan door het gedwongen aftreden van Hans Spekman. Zoals zo vaak in de politieke geschiedenis was de partijvoorzitter het offer dat de boze leden eisten na een forse nederlaag. Als organisator van de desastreus verlopen lijsttrekkersverkiezing kwam alle woede en teleurstelling op zijn bordje terecht. Spekman mocht nog tot oktober op de winkel passen, maar hij was zijn mandaat kwijt.

Asscher vroeg zijn vriend Kasem zonder taboes een nieuwe organisatiestructuur op te tuigen. Dat mocht ver gaan, want de maatschappelijke veranderingen leken aan de politieke partij voorbij te zijn gegaan. De PvdA opereerde top-down. De peperdure burcht aan de Herengracht in Amsterdam was inmiddels verlaten (een van de weinige beloften van Spekman die hij had ingelost), het aantal leden was niet gestegen naar 100.000 maar gezakt naar 46.000 en het chagrijn onder hen was niet aantoonbaar verminderd. Bekend is de uitspraak van oud-Kamerlid Staf Depla dat als drie sociaaldemocraten bijeenkomen, er een milieuvergunning moet worden aangevraagd vanwege de hoge zuurgraad. Zelfspot die onverminderd van toepassing bleek.

De drie mannen in Buitenveldert spraken over de clichés die maar al te waar leken. Congressen waren verzamelingen van overwegend boze witte mannen die resoluties wilden doordrukken waar niemand blij van werd, behalve de indiener. De werkelijk interessante debatten

werden niet gevoerd, omdat actieve leden vonden dat er toch niet naar hen geluisterd werd. Inspraak was volgens hen een farce, alles werd toch van bovenaf bepaald door het partijbestuur. Kortom, de energie in de partij die er zou kunnen zijn werd niet aangeboord.

Een troosteloze analyse, maar Asscher gaf geen krimp. Kasem en Buller moesten maar aan de slag gaan, van organisatieverandering had hij, Asscher, geen verstand en hij gaf ze carte blanche. Praat met iedereen die ertoe doet, was zijn advies, net als hijzelf altijd deed bij belangrijke beslissingen.

Taaigheid

Kasem en Buller waren niet de enige adviseurs die Asscher met raad en daad terzijde stonden. Voor de inhoudelijke partijvernieuwing had het PvdA-bestuur de Bredase burgemeester Paul Depla gevraagd de partij 'een spiegel voor te houden'. Het mocht absoluut geen evaluatierapport worden, want die dingen verdwenen toch maar in een la. Asscher kende Depla goed. Beiden zaten in dat mysterieuze clubje politieke vrienden rond oud-partijleider Wouter Bos, dat Mercurius heette en Bos had geholpen bij zijn poging om in 2006 premier te worden.

De waarde van Paul Depla was dat hij tal van functies binnen de partij had vervuld, van politiek assistent van minister Tineke Netelenbos, wethouder in Nijmegen tot voorzitter van de programmacommissie bij de verkiezingen van 2006. Hij kende de krochten van de partij en dat was op dat moment handig voor Asscher, die binnen de PvdA eigenlijk alleen Amsterdamse en Haagse ervaring had opgedaan. Bovendien was hij recht voor zijn raap, een 'dwarse denker' volgens Julia Wouters, en hij had Asscher volop gesteund in diens strijd om het lijsttrekkerschap.

Die keus was weloverwogen geweest, vertelt Paul Depla in zijn burgemeesterskamer in het stadhuis van Breda. Anders dan Diederik Samsom beschikt Lodewijk Asscher volgens hem over een 'moreel kompas'. De PvdA had een leider nodig met visie en met durf, iemand die het 'onmogelijke mogelijk' kan maken. Dat herkende hij in Asscher. Politiek die door 'waarden gedreven' is in plaats van technocratisch.

Diederik Samsom was daarentegen de man die – samen met Paul Depla's eigen broer Staf en minister Jeroen Dijsselbloem – het 'ingenieurs-socialisme' propageerde. Een politiek waarbij naar concrete oplossingen wordt gezocht voor actuele problemen. Samsoms 'eerlijke verhaal' sloeg in de verkiezingen van 2012 wonderwel aan, maar was volgens Depla niet visionair genoeg. De huidige tijd vraagt om politici met een visie, die richting geven en voor wie het besturen niet een doel op zich is geworden.

Glasgerinkel

Begin april 2017 kwamen Asscher, Depla en de twee organisatieadviseurs op diezelfde kamer in het stadhuis van Breda bij elkaar. Het was laat op de avond, Asscher had een drukke werkdag achter de rug. Voorzitter Spekman was verhinderd en had zijn assistente gestuurd. Tegen het decor van een imposante wand met lp-hoezen – een uit de hand gelopen hobby van popliefhebber Depla – bogen ze zich over de opdracht van de Bredase burgemeester. Hij diende met een stuk te komen dat de partij niet hoefde te sparen en dat vooral toekomstgericht zou moeten zijn. Om te inspireren en motiveren.

Voor de Partij van de Arbeid was dit een radicale breuk met het verleden. De pavlovreactie van de partij na een afstraffing door de kiezer was altijd geweest om een commissie onder leiding van een partijmastodont in te stellen teneinde de laatste nederlaag grondig te analyseren. De PvdA had er al een hele trits gehad. De titels van de laatste rapporten spraken al boekdelen: *De kaasstolp aan diggelen* (2002) en *De scherven opgeveegd* (2006).

Lodewijk Asscher had geen zin in nog eens zo'n rapport, ingefluisterd door Julia Wouters. Naar eigen zeggen had ze het zelfs uitgedild tegen iedereen die het maar horen wilde: niet wéér een evaluatiecommissie. Het partijbestuur steunde die wens.

Partijgenoten buitelden niettemin over elkaar heen om de oorzaken van de verkiezingsnederlaag te duiden. Het waren stuk voor stuk plausible verklaringen: de deelname aan het veel te liberale, harde bezuinigingsbeleid van het kabinet (het meest genoemd), de veel te snelle formatie en keuze voor de VVD, terwijl in de campagne die partij nog was